Skaitykiet ir permanykiet

L.Laurinčiukienė

Švietimo naujienos. 2005, 2 (197) sausis, p.6-7.

Tarptautinio projekto „Kritinio mąstymo ugdymas skaitant ir rašant“ gyvavimo Lietuvoje trukmė – jau septyneri metai. 1997 m. inicijuotas Atviros visuomenės instituto, Tarptautinės skaitymo asociacijos ir vykdomas Šiuolaikinių didaktikų centro projektas itin populiarus tarp Lietuvos pedagogų. Keliose Lietuvos mokyklose – Vilniaus „Vyturio“ pradinėje, S.Daukanto vidurinėje, Šilutės 1-ojoje ir Molėtų gimnazijose – bei Vilniaus pedagoginiame universitete sukurti šio projekto metodiniai centrai. Viename iš jų – **Vilniaus S.Daukanto vidurinėje mokykloje sausio 4-5 dienomis vyko konferencija „Skaitymas kaip socialinis įgūdis: tekstas ugdymo procese“**. Ją kartu su šia mokykla organizavo Šiuolaikinių didaktikų ir Švietimo plėtotės centrai, Švietimo ir mokslo ministerija. Ką, kaip ir ar vis dar skaitome? Kokia yra skaitymo (neskaitymo) diagnozė? Kaip atrasti efektyvias skaitymo mokymo technikas? Tokiais klausimais pradėjusi konferenciją Šiuolaikinių didaktikų centro direktorė **Daiva Penkauskienė** provokavo diskutuoti apie šiandienos mokyklos įtaką jaunimo skaitymo įgūdžiams formuoti. „Įvairių dalykų mokytojai susirūpinę dėl savo ugdytinių nemokėjimo skaityti teksto, nematymo, kas jame slepiasi, negebėjimo atsakyti i klausimus, nesidomėjimo tekstais, nes jie galbūt nepatrauklūs paaugliams. Ši konferencija – vieta pasidalyti savo turima patirtimi, gal net receptais, kaip tai sekasi daryti per įvairių dalykų pamokas“, – sakė Vilniaus S.Daukanto vidurinės mokyklos direktorė **Jolanta Knyvienė**.

SKVERBIMASIS Į „SEMIOSFERĄ“

Priminęs pirmosios lietuviškos knygos autoriaus Martyno Mažvydo kvietimą skaityti ir skaitant permanyti Pilietinės visuomenės instituto direktorius dr. **Darius Kuolys** akcentavo, kaip XVI a. pasakytos tiesos aktualios nūdienai. „Šiandienos visuomenėje (visaip vadinamoje žinių, žinojimo, informacinėje) spręstina problema yra ne skaitymas. Gyvename tekstų apsuptyje – esame priversti juos skaityti. Esminis klausimas: ar gyvendami tarp tekstų gausos gebame išlikti savarankiški“, – teigė D.Kuolys. Remdamasis mokslininkais – šiuolaikinės hermeneutikos kūrėju H.G.Gadameriu, B.Uspenskiu, M.Bachtinu – akcentavo, kad šiandien skaitymo klausimą derėtų išplėsti iki suvokimo lygmens ir kreiptis ne į skaitymo technologijas, net ne į struktūralizmą ar semiotiką, bet į hermeneutiką (iš gr. – aiškinu, dėstau; hermeneutika tiria raštijos paminklus, aiškina juos vidiniu (paties teksto) požiūriu ir nustato tikriausią, taisyklingiausią teksto variantą; kita vertus, tai yra kultūros ir visuomenės tyrimo metodologija) . „Tekstų permanymas – tai žmogaus prasmingo, laisvo, savarankiško buvimo būdas. Mokydami ne tik skaityti, bet ir permanyti mes iš tikrųjų šiandien galime mokyti jauną žmogų būti savarankišką, išlikti laisvą toje visuomenėje, kuri gyvena beprotiškos informacijos sraute“, akcentavo D.Kuolys. Mums nuolat patenkančius tekstus jis pavadino informaciniu triukšmu – jų skaitymas tampa tarsi svaiginimusi.

Kita vertus, tas informacinis triukšmas atlieka psichologines funkcijas – padeda tariamai pailsėti, užsimiršti ar atitrūkti nuo kasdienio gyvenimo rūpesčių. Informacijos perteklius, pasak pranešėjo, stumia mus į subtilią rafinuotą vergovę – manome esą situacijos šeimininkai (turėdami informaciją įsivaizduojame valdantys situaciją), nors realiai esame vergai (esame tos situacijos valdomi – mums nepaliekama laiko galvoti, bet tik tiesmukai priimti informaciją). D.Kuolys skaitymą laiko skverbimusi į tam tikrų ženklų sistemą – į „semiosferą" ar ženklų erdvę (pagal J.Lotmaną) ir susivokimą joje, savo pažinimo ribų suvokimą, teksto subtilumų perpratimą, gebėjimą kelti klausimus. „Negalime prasmių pasaulio išsemti iki galo. Neįmanoma visko sudėlioti į stalčiukus. Tekstų pasaulis yra daug sudėtingesnis. Tekstų suvokimas nėra technikos dalykas. Tai moralės dalykas, tai žmogaus buvimo, prasmingo gyvenimo būdas", – teigė D.Kuolys. Ar šiame informaciniame triukšme Lietuvos visuomenė yra pasirengusi ir nori išlikti savarankiška, laisva, kurianti, ar mes turime ką pasiūlyti savo vaikams skaityti, kokios idėjos šiandien galėtų stumti Lietuvos kultūros gyvenimą i priekį ir gyvenimą kurti patiems, šie klausimai, pasak D.Kuolio, globalizacijos laikais tampa labai aktualūs ir reikalauja rimtų svarstymų.

SKAITYMO MALONUMŲ PRIELAIDOS

„Biblioteka, kaip ir mokykla, yra suinteresuota skaitymo skatinimu, bet daug jaunų žmonių ir vieną, ir kitą įstaigą prisimena kaip tam tikras prievartos, o ne džiaugsmą teikiančias institucijas", – sakė Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų instituto direktorė dr. **Audronė Glosienė**. „Ar skaitoma tik tada ir todėl, kad reikia? Kur skaitymo teikiami malonumai?" – retoriškai klausė A.Glosienė apibūdindama skaitymo fenomeną, kurį tyrinėja pedagogai, psichologai, sociologai, komunikacijos, semiotikos specialistai, literatūrologai. Išvardijusi gausybę tarptautinių organizacijų, kurios analizuoja skaitymo reiškinius (Tarptautinė skaitymo organizacija (turi savo Europos filialą), UNESCO, JT, Tarptautinė bibliotekininkų asociacija ir kt.), pranešėja parodė kelis skaitymo fenomeno paradoksus bei priešpriešas: tarp skaitymo viešumo ir privatumo, tarp skaitymo reikšmingumo (sureikšminimo) ir nereikšmingumo (nureikšminimo, žalingumo), tarp prievartos skaityti ir malonumo skaitant, tarp teksto sakralumo ir funkcionalumo. Dažniau kalbama apie skaitymo praktinę naudą, bet mažai akcentuojamas skaitymo malonumas, skaitymo aistra. Šiuolaikinė biblioteka, anot A.Glosienės, turėtų atgaivinti skaitymo aistrą. Griaunamas senasis požiūris į biblioteką kaip į žinių šventovę, kurioje bibliotekininkas – žynys, išmanantis, kas vertinga, kas nevertinga, o biblioteka skiriama tik išrinktiesiems. Naujoje bibliotekos sampratoje akcentuojama, kad ji yra neprivaloma ir todėl pirmiausia turi būti patraukli. Šiaurės šalyse statomi įspūdingi modernių bibliotekų pastatai, primenantys prekybos centrus. Yra šalių, kuriose bibliotekos statomos traukinių ar metro stotyse (labiausiai lankomose vietose) ar didmiesčių kavinėse – idant būtų lengvai prieinamos visiems. Pasak pranešėjos, nuvesti ikimokyklinuką į muziejų ir užrašyti į biblioteką turi būti šeimų rūpestis. Švedijoje, Suomijoje bibliotekos siunčia kvietimus naujagimių mamoms, kad jos su dar vežimėliuose gulinčiais vaikais ateitų į bibliotekas. Kaip teigė

A.Glosienė, tuo nesiekiama ko nors išmokyti ar suteikti informacijos – parodomas bibliotekos atvirumas ir prieinamumas visiems visuomenės atstovams. „Biblioteka yra ne tik skaitymo, bet ir socializacijos erdvė, kurioje patiriami bendrumo, dalyvavimo jausmai, kurioje kiekvienas priimamas tolerantiškai, pagarbiai, svetingai, gali įgyti pasitikėjimo savimi, išsivaduoti iš stereotipų, susikurti savo pasaulį, išmokti kritiškai mąstyti, planuoti savo karjerą. Tad svarbu įdiegti mintį, kad biblioteka yra asmens individualaus gyvenimo takas“, – naujus bibliotekos akcentus vardijo A.Glosienė.

SKAITYMO DIAGNOZĖS: KĄ SAKO TYRIMAI IR KĄ RODO KASDIENĖ PRAKTIKA

Kokios yra skaitymo diagnozės? Ar mes skaitome daugiau, ar mažiau? Kaip skaito šiuolaikiniai žmonės? Kaip atsakymų į tuos klausimus ieško tyrėjai, galima rasti pasižvalgius po tarptautinių skaitymo organizacijų tinklapius. Šioje konferencijoje Švietimo plėtotės centro specialistė **Raimonda Jarienė** pristatė Mokyklų tobulinimo programos atliekamus moksleivių pasiekimų tyrimus. 2002 m. aiškintasi, kokie yra šeštokų skaitymo, rašymo ir matematiniai gebėjimai, 2004 m. – šeštokų ir dešimtokų skaitymo, rašymo, matematiniai, gamtamoksliniai ir socialiniai gebėjimai, o 2005 m. planuojama tirti ketvirtokų ir aštuntokų tuos pačius gebėjimus (pageidaujantys įsigilinti į tyrimų rezultatus juos gali rasti *www.pedagogika.lt/nactyrimai.htm).* Analizuodama tyrimų metu gautą statistiką R.Jarienė parodė, kad moksleiviams sunkiai „įkandami“ negrožiniai tekstai (pavyzdžiui, tik kas dešimtam aštuntokui pasisekė atsakyti į klausimus prie teksto). R.Jarienė mano, kad moksleivių skaitymo laimėjimams nemažą įtaką, netgi stipresnę nei mokykla, daro šeima.
Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijos lietuvių kalbos mokytoja ekspertė **Regina Dilienė** vesdama seminarą **„Kaip sukurti įdomų ir informatyvų testą paaugliams“** pabrėžė, kad šiuolaikinis paauglys nepaklus prievartai skaityti tekstus, kurie jam neaktualūs (nors mokytojams jie vertingi). „Neskaitymas ir atsiranda dėl to, kad vaikams duodame skaityti tai, ką patys vertiname. Dabartinių vaikų nebejaudina J.Biliūno apsakymas „Kliudžiau“. Tad mokytojas neturėtų apsimesti, kad klasika vertinga vien tuo, kad yra klasika“, – sakė R.Dilienė. Be abejo, reikia mokėti išsiaiškinti, kas paaugliams įdomu. Pavyzdžiui, aštuntokams berniukams patinka skaityti apie muziką, sportą, mergaitėms – apie žmonių tarpusavio santykius, magiškus dalykus. Tai mokytojai leido sujungti per pamoką, kurios tema „Domėjimasis egzotika“, ir romantizmo epochos idėjas (paanalizuoti konkretaus romantizmo atstovo prancūzo P.Merimė novelę „Lokys“), ir mokslinius publicistinius tekstus (kurie, beje, itin patrauklūs paaugliams) – „Naskos linijų paslaptis“, „Ne visai žmogus“ (iš leidinių „Senovės pasaulio paslaptys“, „Neišaiškintų reiškinių enciklopedijos“). Taip, pasak R.Dilienės, parodomos ir istorinės epochos ypatybės (moksleiviai nelengvai jas suvokia), ir ieškoma sąsajų su šiandien moksleiviams aktualiais dalykais.
Per konferenciją organizuoti dar du seminarai: **„Skaitymo seminaras“** (neklausiusiems kritinio mąstymo kursų jį vedė Vilniaus „Vyturio“ pradinės mokyklos mokytoja **Danguolė Daukšienė** ir Šiuolaikinės mokyklos centro mokytoja **Asta Navickaitė**) ir **„Informacinio teksto skaitymo ypatumai“** (VPU

doc. dr. **Valdonė Indrašienė**), bei trijose sekcijose („Grožinio teksto skaitytojo ugdymas. IKT panaudojimo galimybės“, „Grožinio teksto skaitytojo ugdymas – specialioji pagalba“ bei „Dalykinio-informacinio teksto suvokimas“) pateikti įvairių dalykų mokytojų praktikų atradimai buvo tarsi „receptūra“ ir skatinimas patiems ieškoti efektyviausių skaitymo bei rašymo mokymo būdų.

RAGINIMAS RAŠYTI

Vilniaus S.Daukanto vidurinės mokyklos istorijos mokytojas ekspertas, istorijos vadovėlių autorius **Evaldas Bakonis** bandė tarsi iš šalies pažvelgti į mokykloms kuriamų vadovėlių tekstus bei nusistovėjusius stereotipus apie vadovėlių rašymą. „Vadovėlio samprata (kaip prievartinės mokymo priemonės, kurią būtina nuosekliai ir nuolatos skaityti) ir vadovėlio rašymo stiliai, įsivyravę XIX a., gali sėkmingai gyvuoti ir šiandien. Bet galima vadovėlį šiandieniniam vaikui parašyti ir kitoniškai“, – sakė pranešėjas. Paminėjęs kelis kalbos stilius – mokslinį-akademinį, administracinį, publicistinį, beletristinį, buitinį – E.Bakonis teigė, kad tradiciškai manoma, jog vadovėlio stilius turėtų būti mokslinis–akademinis, nes vadovėlio paskirtis – skelbti patirtį, kelti problemas, jas gvildenti ir t.t., o jo kalba privalo būti tiksli, aiški, glausta, mintys dėstomos nuosekliai, pateikiama daug abstrakčių dalykų. Pademonstruoti keli pavyzdžiai iš aukštesnėse klasėse naudojamų vadovėlių (pavyzdžiui, S.Mader „Biologijos“) pasirodė sunkiai „įkandami“ daugeliui mokytojų. Sudėtingų mokslinių sąvokų gausa gali atbaidyti jaunimą domėtis mokslu (nors nereiktų pamiršti, kad apie porą procentų vaikų klasėse su didžiausiu malonumu skaito pačias sudėtingiausias mokslines monografijas, nes medžiagos vadovėliuose jiems per maža). Tad E.Bakonis siūlė įvairinti vadovėlių kalbos stilių: supaprastinti jų leksiką (ribojant mokslinius terminus), vengti abstraktumo (ypač jaunesnio amžiaus moksleiviams skirtuose vadovėliuose), trumpinti sakinius, kuo įvairiau dėstyti faktus, pateikti daugiau priešingybių, naudoti metaforas, analogijas, išradingiau sugalvoti paantraštes, pateikti retorinių klausimų, pakartojimų ir t.t. Jis pastebėjo, kad jau atsiranda vadovėlių, kuriuose tema ar paragrafas pradedamas nuo intrigos, paradokso, smalsumą sužadinančio klausimo, pokšto, kuris vaikui „sujaukia“ mintis ir drauge kviečia ieškoti atsakymo. Kita vertus, kaip paaiškinti vaikui, kodėl jam reikia skaityti vadovėlį (dažniausiai tikinama, kad vadovėlinės tiesos bus reikalingos ateityje, pravers gyvenime)? Gal vertėtų pradėti nuo realios situacijos, kuri parodytų, jog vadovėlinės tiesos gali būti naudingos šiandienos gyvenime?
„Švietimo naujienų“ vyr. redaktorė **Lidija Laurinčiukienė** pranešime **„Mokytojo tekstas: komunikacija ir įvaizdis“** bandė pažvelgti į mokytoją kaip tekstų vartotoją ir jų kūrėją. Pranešėja siūlė konferencijos dalyviams kelis „receptus“: kaip baimę rašyti paversti savo „sąjungininke“, kaip suvaldyti kiekvieno mokytojo galvoje esančius puikių idėjų spiečius ir kaip pasidalyti savo atradimais su kitais; kaip susidraugauti su žiniasklaida ir panaudoti ją savo mokyklos įvaizdžiui kurti.